
ПРОБЛЕМИ КОМПАРАТИВІСТИКИ

УДК 821.111Вулф1/7.08-4

*Юлія Штельмухова***ЧЕХОВСЬКА ТЕМА В ЕСЕЯХ В. ВУЛФ**

У статті розглядається проблема модерністського осмислення творчості А. П. Чехова у статтях та есеях видатної англійської письменниці В. Вулф. Показані особливості трактування творчого метода російського автора, позначені риси новаторського мислення, як їх сприймають у Великій Британії 20–40-х років ХХ століття. До розгляду пропонуються не лише загальновідомі, а й малознайомі читачеві критичні твори авторки.

Ключові слова: есеї, творчий метод, чеховська тема, модернізм (спіритуалізм).

В статье рассматривается проблема модернистского осмысления творчества А. П. Чехова в статьях и эссе выдающейся английской писательницы В. Вулф. Показаны особенности трактования творческого метода русского автора, обозначены черты новаторского мышления в том виде, как их воспринимают в Великобритании 20–40-х годов ХХ века. К рассмотрению предлагаются не только общеизвестные, но и малознакомые читателю критические произведения автора.

Ключевые слова: эссе, творческий метод, чеховская тема, модернизм (спиритуализм).

In the article the problems of modernist comprehension of A. P. Chekhov's creative work in the articles and essays by the outstanding English writer V. Woolf are being considered. Peculiarities of interpretation of the Russian author's artistic method are shown, the features of the innovative thinking are displayed, as they have been perceived in Great Britain in the 20 – 40-ies of the XX cent. Not only the well known, but also the unfamiliar to the reader critical works of the author are to be discussed.

Key words: essays, artistic method, Chekhov's theme, modernism (spiritualism).

Есеї Вірджинії Вулф становлять вагомий доробок її творчості. Загальновідомо, що за життя письменниці була більш популярною як есеїстка, ніж письменниця-романістка. Співпрацюючи з Times Literary Supplement, вона це довела неодноразово. До нашого часу в українській критиці дослідження есеїв Вулф проводилося несистематично, їх значення для подальшої художньої творчості письменниці майже не обговорю-

валосся. Отже, *актуальність* теми статті обумовлюється браком досліджень на означену тему і відсутністю коментарів щодо спадщини А. П. Чехова в есеях Вулф.

Специфіку есеїв Вулф воліли осягнути досить давно. Серед біографів письменниці слід виділити Джона Лемана [6], що приділив особливу увагу тематичному розмаїттю «малих творів» Вулф. Феміністична критика полюбає Вулф, але — заради підтвердження суто своїх ідей. Пильну увагу російській темі в есеїстиці Вулф присвятила в своїй статті «Русская тема» в творчестве Вирджинии Вулф» Наталя Белякова [1], а також Ентоні Доместіко в статті «The Russian Point of View» [5]. Суттєвий внесок в розробку означеної теми внесла публікація Лілії Шутяк «Світоглядна есеїстка Вулф» [4]. Належна увага до малої художньої прози Вулф була приділена в дисертаційному дослідженні О. І. Жуковської [2] — тут зроблений літературознавчий огляд всієї малої прози письменниці. При всьому цьому проблема «Чехов в есеях Вулф» достатньо не коментувалася. Спробуємо в якійсь мірі заповнити цю лакуну.

Отже, завданням нашої роботи бачимо коментування спадщини Чехова в есеях Вулф і означення місця Чехова у творчій біографії англійської письменниці.

Есеїстика Вірджині Вулф становить вагому частину її художнього спадку і нараховує понад шістьсот есеїв, написаних в період з 1904 до 1940-х рр. Працювати з таким об'ємом матеріалу без його належної систематизації неможливо. Тому скористаємося класифікацією Джона Лемана, який розділив весь доробок есеїв Вулф на чотири центральні підтеми. Як означено в біографічній книзі «Virginia Woolf», «Ця величезна кількість есеїв може бути умовно поділена на чотири різні підвиди» («This enormous mass of essays can be roughly divided into four different kinds») (тут і далі переклад наш. — *Ю. Ш.*) [6, с. 100]. Подальша характеристика всіх чотирьох типів займає майже сторінку тексту, тому викладемо стисло основні положення, зроблені автором. Чотири базові групи, описані Джоном Леманом, виглядають наступним чином: а) критика англійських письменників від Чосера до сучасників; б) життєписи відомих не літературних діячів; в) життєписи тих, хто давно відійшов і

про кого, на думку письменниці, незаслужовано забули; г) статті на загальнолітературні теми, такі як «Сучасна художня проза», «Російська точка зору» і т. ін. В даному дослідженні ми найбільш зацікавлені саме в загальнотеоретичних роботах Вулф, що віднесені у цій класифікації до четвертої групи.

Роботу над есеями Вулф розпочнемо цитуванням Н. Рейнгольд, яка засвідчує органічність цієї форми твору світогляду англієць: «У англієць есе... давно стало природною формою самовираження, перетворилося на особливе мистецтво» [3, с. 90]. І далі: «есе можна порівняти із змаганням гострих думок, коли постає питання про те, чи зможеш ти взагалі приднатися до загальної розмови» [3, с. 91].

Серед багатьох коментарів, присвячених російській темі, Вірджинія Вулф розглядає в цілому ряді есеїв значущість спадку А. П. Чехова для сучасної літератури. Такі коментарі є серед наступних творів: «Сучасна художня проза» («Modern Fiction» 1919); «Російська точка зору» («The Russian Point of View» 1918), а також «Питання Чехова» («Tchehov's Questions» 1918). Серед інших слід відмітити есе «Російська підоснова» («The Russian background» 1919) та оповідання «Дядя Ваня» («Uncle Vanya» 1937).

Критик Ентоні Доместіко підкреслює, що в статті «Російська точка зору» Вірджинія Вулф не лише демонструє відношення до окремих російських письменників, а й цікаво коментує несприйняття модернізму багатьма її сучасниками. Що стосується прямих коментарів відносно Чехова, то в есе їх більше ніж достатньо. Письменниця розмірковує над художнім методом російського автора і доходить висновку: «Розум цікавить його неймовірно; але він й найбільш тонкий та елегантний аналітик суто людських відношень» («The mind interests him enormously; he is a most subtle and delicate analyst of human relations»). [7, с. 833]. Показово, що саме в цьому есе вона робить дуже важливий, на наш погляд, висновок: так звані «дрібнички Чехова» це не його недолік, а свідомо вироблена манера письма: «Метод, який спершу здавався таким звичайним, непереконаливим, і перевантаженим дрібницями, тепер проявився як результат вишукано оригінального і вибагливого смаку,

обираючи сміливо, влаштовуючи безпомилково, і під контролем чесності, аналогів якої ми не зможемо знайти навіть серед самих росіян» («The method, which at first seemed so casual, inconclusive, and occupied with trifles, now appears the result of an exquisitely original and fastidious taste, choosing boldly, arranging infallibly, and controlled by an honesty for which we can find no match save among the Russians themselves») [7, с. 833].

Такі спостереження свідчать про велику далекоглядність авторки і примушують відноситися до її есеїв як до важливої частки доробку письменниці. Відомо, що вона не жаліла часу на пошуки матеріалу і знаходила в бібліотеках безліч «скарбів». Результатом цих пошуків стали твори про Тейлора, Еджворта, Пілкінгтона, Хейдона, Гілберта, Джусбері та багатьох інших забутих письменників. Доречно буде процитувати зауваження української дослідниці Л. Шутяк щодо ступеня обізнаності Вулф: «У них (в есеях) авторка демонструє глибокі знання історії літератури та сучасного мистецького життя» [4, с. 184].

Звернемося до есе, на якому, як доводять критики, базувалася «Російська точка зору», а саме до «Чеховських питань». Воно виконано в манері, притаманній більш раннім есе письменниці. І саме до нього слід звернутися, щоб зрозуміти уважне ставлення англійки до творчих надбань Чехова. По-перше, це стиль письменника, про який вона пише: «Він ні в якому разі не входить до числа очевидних та переважаючих геніїв, що прагнуть зігнути вас, незважаючи на те, прямий ви чи гнучкий, в той бік, куди спрямовується їхній дух. Він скоріше на одному рівні з нами. В ньому немає героїчності» («He is at any rate not among the unmistakable and overwhelming geniuses who bend you, whether you are upstanding or flexible, in the way their spirit blows. He is more on a level with ourselves. He is not heroic») [7, с. 4498]. Виявляється, не таким вже й невлотвим був той самий «російський дух», якщо письменниці вдалося відчути ту досконалу особливість творчості Чехова, завдяки якій він був близьким читачеві, а його книжки були в кожній родині.

На відміну від багатьох і багатьох критиків, Вірджинія Вулф не заперечує існування філософського підґрунтя у творчості Чехова. Але пояснює: «Його філософія є невід'ємною

від усього, що він пише, але вона змішується з ще одним елементом, що виходить з величезною силою і плодovitістю з дуже глибокого джерела. Він природжений оповідач. Цілком вся Росія, здається, заквашена цим духом, замість невеликих ділянок або шматочків» («His philosophy is inseparable from all that he writes, but it has to blend itself with another element that springs with immense vigour and fecundity from a very deep source. He is a born story-teller. The whole mass of Russia seems to be leavened with that spirit, instead of small patches or thin cuts») [7, с. 4499]. Тобто завдяки великому оповідному дару Чехову вдається в дуже короткій жанровій формі дати картину життя сучасної йому Росії. Завдяки чому? — Бо цей письменник користується короткою, але емоційно забарвленою фразою, яка впливає двояко: як інформація і як компонента настрою: «Він спроможний одним рухом розколоти ті емоції, котрі нам хотілося вважати цільними та повними, розкидавши їх маленькими розщепленими шматочками» («He seems able with one tap to split asunder those emotions that we have been wont to think whole and entire, leaning them scattered about in small disconnected splinters») [7, с. 4499].

Однією з перших Вулф заперечує і навішаний на Чехова ярлик письменника, який ніби оспівує «безнадію» та «відчай». В «Чеховських питаннях» Вулф демонструє своє знайомство з такою критикою і протиставляє їй три аргументи, з яких стає зрозуміло, у чому помилялися критики російського письменника. Це, по-перше, «гостре почуття краси», притаманне Чехову; по-друге, «оригінальний вибір та структурування елементів» (як в оповіданні «Гусев»); а по-третє (що найважливіше), «ствердження співчуття як творчого начала» .

Наступним серед есе Вулф була «Російська підоснова». В ньому письменниця ще раз підкреслює новаторську суть творів Чехова. Наприклад, говорить вона, «Архієрея» Чехова не можна сприймати як «розпливчастий і нечіткий переказ стану священика, який був схвильований поважним відношенням старенької матері, а потім помер від тифу» [7, с. 3946]. Цей твір, незважаючи на зовні сірий побутовий колорит, дає «невимовну надію на щось найважливіше в житті».

Майже першою англійська письменниця коментує характер персонажів Чехова. Есе закінчується реченням: «Почуття його героїв пов'язані з чимось більш важливим і набагато більш віддаленим, ніж особистий успіх або щастя» («The feelings of his characters are related to something more important and far more remote than personal success or happiness») [7, с. 3947]. Як завжди, Вулф зачаровується вмінням російських письменників демонструвати не раціоналістів, не ділків-буржуа, а «людину світу», яка шукає себе в неосяжному, але й короткому житті.

«Сучасна художня проза» є одним із програмних і змістовно виважених есе Вулф. В ній розгортається панорама сучасного літературного процесу і протиставляються так звані «матеріалісти» (письменники-едвардіанці) «спіритуалістам» — модерністам. Саме тут Вулф доводить, що серед російських письменників за своєю манерою письма лише Чехов наближується до «спіритуалістів». В першу чергу, це демонструє авторський вибір ситуації для твору: «Ніхто, крім сучасника, ніхто, можливо, крім росіянина, не відчував би інтересу до ситуації, яку Чехов зробив основою оповідання «Гусев»» («No one but a modern, no one perhaps but a Russian, would have felt the interest of the situation which Tchekov has made into the short story which he calls «Gusev»») [8, с. 11]. Зауважимо: англійське «modern», що загальноприйняте для перекладу як «сучасний», також має відтінок «модерний — той, що *наближується* до модернізму». Якщо враховувати, що термін «модернізм» в своєму якісному значенні був вперше використаний саме Вірджинією Вулф, це спостереження не здається непродуманим.

Саме це есе є характерним тим, що в ньому представлено багаточисельні коментарі Вулф творчого метода Чехова. Почавши з уже названого вислову про оригінальний чеховський підбір матеріалу, вона продовжує писати про те, як поступово формується той стиль письма, до якого мав звикнути читач і осягнути його як щось нове у літературі: «Наголос падає на такі несподівані місця, що спочатку здається, що немає ніякого наголосу; а потім, коли очі звикають до сутінків і розрізняють форми предметів в кімнаті, ми бачимо, наскільки закінчене оповідання, наскільки змістовне; наскільки справді до ладу зі

своїм баченням обрав Чехов це, інше і ще одне, і помістив їх разом щоб створити щось нове» («The emphasis is laid upon such unexpected places that at first it seems as if there were no emphasis at all; and then, as the eyes accustom themselves to twilight and discern the shapes of things in a room we see how complete the story is, how profound, and how truly in obedience to his vision Tchekov has chosen this, that, and the other, and placed them together to compose something new») [8, с. 11].

Далі йдеться про новаторство Чехова в сфері жанрології. Вулф вважає, що традиційне сприйняття форми «оповідання» вже не відповідає формі оповіді, яку пропонує Чехов: «Неможливо сказати «це комічне», чи «це трагічне», як неможна з повною впевненістю стверджувати, оскільки нас вчили, що короткі оповідання повинні бути короткими і переконливими, чи є цей твір, настільки розпливчастий та незавершений, коротким оповіданням» («But it is impossible to say «this is comic», or «that is tragic», nor are we certain, since short stories, we have been taught, should be brief and conclusive, whether this, which is vague and inconclusive, should be called a short story at all») [8, с. 11].

З одного боку, не можна не погодитись, що письменниця трактує ті грані творчості російського класика, які відповідають її модерністським вподобанням, а з іншого — цінність її критики не в її суцільній об'єктивності, а в бажанні проаналізувати та прокоментувати сам рух до модернізму.

Черговий, але вже самий пізній спомин про Чехова знаходимо в оповіданні Вулф «Дядя Ваня» (1937). Невеликий за обсягом твір показує достатньо побутову ситуацію — похід у театр. Об'єктом зображення скоріше за все стає відтворення західного погляду на російське мистецтво. На початку твору письменниця ставить під сумнів безапеляційність суджень західного глядача про «не свого» автора. Але п'єса пробуджує у глядачки нові почуття і здається, що вона змінить свої погляди. Але ж ні, вже виходячи із зали, вона констатує, що «російський» погляд на життя можна назвати просто нездоровим: «Чи не хворі ці росіяни? — сказала вона, беручи його руку» («Aren't the Russians morbid?» she said, taking his arm») [7, с. 4114].

Думку героїні Вулф можна сприймати як закономірну, пам'ятаючи про те, що авторка пише про перше знайомство англійців з творчістю Чехова. Для мешканця Лондона ситуація, розгорнена у «Дяді Вані», є неприродною. Герої нудьгують, не знаходять собі місця і якщо наважуються на рішучий крок, то зробити його нездатні. Ось як англійка чекає пострілу — традиційної кульмінації п'єси: «Ось! Тепер він застрелив його. Яке полегшення. Але постріли не влучили!» («There! Now he's shot him. That's a mercy. Oh but the shots missed!») [7, с. 4114]. Де знати такій глядачці, що навіть Лев Толстой писав Чехову про те, що він «порушує» правила драматичного дійства, що п'єсу треба «вибудовувати», а не виносити на сцену «потік життя». Нові правила драматургії Чехова зрозуміла Вулф, а от її глядачка, як і багато російських читачів, глядачів та критиків-сучасників драматурга, — ні.

Підведемо підсумок. Вірджинія Вулф багато уваги приділила «російській темі» і Чехову зокрема. Чехов для неї був прозаїком і драматургом-новатором, в ньому англійська письменниця побачила естетично близьку собі особистість. Її цікавил стиль письменника, в ньому вона знаходила риси, що зближували Чехова з «спіритуалістами». Саме вона виокремила і в якійсь мірі класифікувала ці риси:

1. Уважне ставлення до найменших порухів душі, поетизація миттєвостей щастя, подарованих людині.
2. «Корпускулярне» відтворення природного світу.
3. Відмова від реалістичної деталізації письма.
4. Зіставлення характерів за принципом «душа хвора» — «душа зцілена» — «душа незцілена».

ЛІТЕРАТУРА

1. Белякова Н. «Русская тема» в творчестве Вирджинии Вулф / Наталья Белякова // *Women in Literature: Актуальные проблемы изучения англоязычной женской литературы: Международный сб. науч. ст.* — Мн.: РИВШ БГУ, 2004. — С. 48–59.
2. Жуковская О. И. Поэтика малой художественной прозы Вирджинии Вулф: Автореф. дис. ... канд. филолог. наук: спец. 10.01.03

- «Литература народов стран зарубежья» / Ольга Игоревна Жуковская. — Великий Новгород, 2008. — 17 с.
3. Рейнгольд Н. И. Мосты через Ла-Манш: Британская литература 1900–2000-х / Наталья Рейнгольд. — М.: РГГУ, 2012. — 608 с.
  4. Шутяк Л. Світоглядна есеїстика Вірджинії Вулф // Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика / Лілія Шутяк. — Львів, 2009. — Вип. 32. — С. 183–189.
  5. Domestico A. The Russian Point of View [Електронний ресурс] / Anthony Domestico. — Довідково-інформаційний інтернет-портал The Modernism Labat Yale University. — Режим доступу: http://modernism.research.yale.edu/wiki/index.php/%22The_Russian_Point_of_View%22
  6. Lehmann J. Virginia Woolf / John Lehmann. — New York: Thames & Hudson, 1999. — 128 p.
  7. Woolf V. Complete Works / Virginia Woolf [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mobileread.com/forums/showthread.php?t=179482>
  8. Woolf V. Selected essays / Virginia Woolf. — Oxford: Oxford University Press, 2008. — 244 p.

Стаття надійшла до редакції 12 листопада 2013 р.